

Калу́жинська Ю. В.

Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕГАТИВНО-ОЦІННОЇ ЛЕКСИКИ В ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Глобалізація інформаційних процесів, поява низки нових засобів масової комунікації призвела до того, що центр творення сучасної української літературної мови у XXI ст. перемістився в журналістику, яка стала оперативним, динамічним носієм і продуктом суспільної думки.

На основі аналізу газетної періодики розглянуто використання негативно-оцінної лексики для надання характеристики суспільно-політичним процесам, діячам та станам, що мають місце на сучасному етапі. Висвітлено поняття пейоративної лексики та її функціонування у газетних публікаціях. Встановлено, що найактивнішого вияву лексика з негативною оцінкою набуває у суспільно-політичних текстах.

З'ясовано, що оцінність – найважливіша інтенціональна категорія публіцистичного дискурсу, за допомогою якої адресант переконує адресата в певних заданих цілях, і що вона тісно пов'язана з пейоративною лексикою, оскільки саме остання покликана надати певну оцінку тим чи тим подіям, фактам чи особам. Концепт оцінки є безумовно важливою складовою картини світу осіб, представників певних соціальних груп та цілих націй, адже всі події та факти навколишньої дійсності сприймаються як позитивні, нейтральні або негативні залежно від встановлених норм, правил та особистих переконань. Категорія оцінки значною мірою визначає комунікативний намір мовця і загальний зміст повідомлення.

Для створення конкретного емоційного забарвлення та надання текстам відповідної оцінки, переважно негативною, журналісти активно послуговуються жаргонною лексикою та лексемами з переносним значенням з негативною оцінкою. Встановлено, що вживання лексики з негативною оцінкою не лише створює експресивно-емоційні настрої, але й подекуди порушує норми літературної норми.

Ключові слова: негативно оцінка, оцінність, пейоративи, лексика з негативною оцінкою.

Постановка проблеми. Слово – це знак, який називає предмети, явища дійсності, їх властивості та відношення між ними. Але слово не лише називає, але й виражає оцінку. Значна кількість слів української мови, номінуючи явища дійсності, одночасно висловлюють ставлення до них, тому в певному контексті значення слів змінюється, передаючи відтінки думки. У цих слів оцінка є складником значення, як відтінок, і вони мають оцінну конотацію.

Мова друкованих засобів масової інформації – один із найдинамічніших підстилів публіцистичного стилю: у ній доволі яскраво й швидко відзеркалюються зміни, що відбуваються в суспільстві. Українська періодика перебуває в постійному пошуку різних засобів суб'єктивного вираження мовлення. Газети в мовному плані прагнуть наблизитись до читача, зацікавити його, зокрема засобами емоційно-оцінної лексики. Оцінність у масовокомунікаційному дискурсі має особливий характер, оскільки оцінка в засобах масової інформації – це не просто індивіду-

альна оцінка, що відображає точку зору конкретного журналіста, а оцінка певних ідеологічних груп суспільства, відображена автором-медіатором у своїх текстах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оцінність – найважливіша інтенціональна категорія публіцистичного дискурсу, за допомогою якої адресант переконує адресата в певних заданих цілях. Ця категорія оцінки привертає увагу багатьох українських та зарубіжних мовознавців, її розглядають у логіко-семантичному (Арутюнова [1]), семантико-прагматичному (Бацевич [2], Маркелова [7]) та комунікативному (Гуйванюк [5]), текстотворчому (Солвій [10]) аспектах. Проблеми негативною оцінки торкались у своїх роботах дослідники мови засобів масової інформації: С. П. Бирик [4], Б. О. Коваленко [6], М. І. Навальна [8], О. А. Стишов [12] та ін.

Постановка завдання. Метою цієї наукової розвідки є аналіз сучасної української періодики щодо використання в ній негативно-оцінної лексики та її вплив на адресата.

Виклад основного матеріалу. Конкретна лексична одиниця може реалізовувати пейоративне значення в умовах певного контексту, якщо у структурі цієї одиниці присутній емотивно-оцінний аспект. Пейоративами називають лексеми з конотативним аспектом «негативної емотивної семи», за допомогою якої виражається ставлення мовця до адресата. Це може бути вульгарна, розмовно-просторічна, жаргонна лексика. Сфера використання таких слів – розмовно-побутова, у художній літературі їх вживають для створення колориту мовлення героїв. Важливою особливістю використання цієї лексики є можливість негативно «оцінювати» особу співрозмовника, перетворюючи процес спілкування на конфліктну взаємодію. На початку ХХІ століття пейоративами активно послуговуються журналісти. Слова з негативним значенням використовують у текстах на різні теми, з метою акцентування уваги читачів на певних негативних процесах, що відбуваються у сучасному суспільстві, політиці, економіці.

Найбільшого вияву негативно оцінна лексика набуває у суспільно-політичних текстах. Саме у них автори статей описують події та явища, що відбуваються у сучасному суспільстві. Для більшого емоційного забарвлення часто вживають лексику з переносним значенням: *присаджувати перен.* «примувати кого-небудь вгамовувати свої пориви, надмірне захоплення чим-небудь і т. ін.» [9, 8, с. 13]; *поховати перен.* «забути що-небудь, пустити в непам'ять; зневіритися в чомусь» [9, 7, с. 454]; *розв'язувати перен.* «вирішувати щось (питання, проблему, справу і т. ін.)» [9, 8, с. 642]; *накривати перен.* «ловити, захоплювати кого-небудь зненацька» [9, 5, с. 111]; *роздувати перен.* «навмисне перебільшувати що-небудь; уявляти щось більшим, ніж є насправді» [9, 8, с. 671]; *розносити перен.* «дуже лаяти, піддавати гострій критиці; засуджувати» [9, 8, с. 751], напр.: «*Те, що Офіс президента кидає величезні сили, щоб «присадити» Разумкова (навіть хочуть забрати у нього мандат), свідчить, що на Банковій його побоюються*» (ВЗ, 11.11.2021); «*Мета Путіна – зробити так, аби білоруський диктатор не мав жодної можливості розвернутися у бік Європи, аби на Заході остаточно «поховали» надію на те, що з Лукашенком можна мати бодай якісь справи*» (ВЗ, 10.11.21); «*Міграційною кризою на кордоні Білорусі з Євросоюзом Росія «розв'язує питання» подальшого створення єдиної держави*» (ГПУ, 12.11.21); «*Під Львовом накрили підпільний тютюновий цех*» (заг.,

ДТ, 11.11.21); «*Турагентства та навіть друкарні. СБУ «накрила» великі канали підробок COVID-документів*» (Сьогодні, 12.11.21, заг.); «*Вносили мільйони разом із сейфами: поліція накрила банду «ведмежатників*» (УП, 12.11.21, заг.); «*Ситуацію роздули*» – що розповіли пасажири, які прилетіли до Києва з Казахстану» (заг., ГПУ, 10.01.2022); «*Раніше Мережу «рознесло» скандальне відео за участю Софії, де вона лається*» (Сьогодні, 11.01.2022).

У текстах суспільно-політичного спрямування активного вияву набувають лексеми з негативною оцінкою у переносному значенні, яке, проте, не зафіксовано у лексикографічних джерелах. Так, наприклад лексема *темник* має значення «погріб, винний льох» [9, 10, с. 68], однак у контексті про керівництво країни та їхню приховану діяльність набуває іншого вияву, а саме «місце, приховане від сторонніх, щось таємне», напр.: «*Виникає питання – а чому керівництво країни, зокрема президент Зеленський, санкціонувало у своїх «темниках» таке нахабне ставлення до наших стратегічних партнерів?*» (ВЗ, 11.11.2021).

Подібні журналістські прийоми спостерігаємо й у тематиці про ріст цін чи епідеміологічну ситуацію в країні, напр.: «*Абонплата злетить. Чому українцям доведеться більше платити за інтернет*» (заг., Сьогодні, 11.11.21); «*Україна стала «червоною» для країн ЄС, але не для всіх. Куди можна поїхати*» (заг., Сьогодні, 11.11.21); «*Ковідна амністія: вакцинуватися можуть і ті, хто купив «лівий» сертифікат – Єнін*» (заг., Україна молода, 10.11.2021).

Словник української мови дає таке визначення лексемі *злітати* «*летячи, підніматися в повітря; піднімаючись угору, покидати яке-небудь місце; летячи, досягати якого-небудь місця; перен.* несподівано з'являтися, виникати» [9, 3, с. 595], та у текстах про цінову політику набуває значення «*стрімко збільшуватись, зростати*».

У тематиках, які описують ситуації, пов'язані з коронавірусом лексема *червоний*, наприклад, має значення «небезпечний», проте лексикографічні джерела трактують її у значенні «який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим; кольору крові та його близьких відтінків; перен., політ. який стосується революційної діяльності; пов'язаний з радянським соціалістичним ладом» [9, 11, с.296]; а лексема *лівий* означає «недостовірний, отриманий нечесним шляхом», хоча у словнику її визначають як «розташований з того боку тіла, де міститься серце» [9, 4, с. 507].

Дуже цікавим видається використання деяких лексем у непритаманному для них поєднанні. Наприклад лексема гвалтівник означає «той, хто гвалтує» [9, 2, с. 43], однак у деяких політичних текстах вона вжита у поєднанні з назвою держави і, відповідно, описує певні насильницькі дії зі сторони останньої. Як напр.: «*Росія – серійний гвалтівник, ще раз поліжете – дамо по яйцях, – екс-глава МЗС Польщі Сікорський відповів Лаврову*» (заг., ВЗ, 11.01.2022). Або ж лексема скасовувати «визнавати, оголошувати що-небудь недійсним, незаконним; анулювати, відмінати» [9, 9, с. 255] у темі про актора Кріса Нота вжита у незвичному поєднанні – «*Кріса Нота скасували: що відбувається із зіркою Sex and the City після секс-скандалу*» (заг., Сьогодні, 11.01.2022) – і в такому контексті означає «відмовляти працювати, не брати до уваги».

У суспільно-політичних текстах подекуди стикаємось із жаргонними одиницями. Так лексема кидати «виманювати за допомогою махінацій значні суми грошей, обдурювати когось» [11, с. 136] негативно описує дії деяких користувачів популярних торгових майданчиків, пор.: «*Тоді OLX доставка підтверджує, що все в порядку та на карту зловмиснику переводять ваші кошти, цього клієнта намагалися «кинути» на цілих 11 тисяч*» (Сьогодні, 11.01.2022).

Негативного маркування набувають тексти із вживанням лексики у переносному значенні щодо певних захворювань. Особливо актуальним використання таких журналістських прийомів видається сьогодні, коли ситуація з коронавірусом у світі та в Україні зокрема є такою гнітючою. Так, для надання більшого емоційного забарвлення подаються лексеми у переносному значенні: косити «позбавляти життя; нищити, вбивати» [9, 4, с. 305]; скручувати «знесилювати, украй виснажувати» [9, 9, с. 328]; атакувати «спрямовувати свої дії проти когось або на досягнення якої-небудь мети» [СУМ, 1, с. 70], напр.: «*У Франції виявлено новий штам COVID-19 – вже почав «косити» людей*» (заг., Сьогодні, 04.01.2022); «*Косить» коронавірус лише невакцинованих*» (ВЗ, 11.11.21); «*Хвороба настільки мене «скрутила», що власної домашньої адреси не пам'ятав*» (ВЗ, 11.11.21, заг.); «*COVID-19 атакує, але не тільки він: що відбувається з епідеміологічною ситуацією у Києві*» (Сьогодні, 12.11.21, заг.).

Однак не лише у «коронавірусній» тематиці спостерігаємо таке явище. Наприклад лексему пустувати «розважаючись, бавитися, гра-

тися; поводитися легковажно, нерозважливо» [9, 8, с. 402] зустрічаємо у такому контексті: «*Від випадіння волосся до ранніх зморшок – як «пустують» гормони щитовидки і що робити*» (заг., Сьогодні, 11.01.2022).

Соціально-політичним текстам також притаманна наявність медичної термінології, вжитої у переносному значенні. Наприклад для опису негативних дій сучасної влади вжито словосполучення «*вірус 95 кварталу*», оскільки переважна більшість народних депутатів раніше були частиною відомої гумористичної команди. Лексема ж вірус трактується як «один із найдрібніших хвороботворних мікроорганізмів, збудник інфекційного захворювання» [3, с. 110], пор.: «*Так виглядають всі корупційні вертикалі, які заражені вірусом 95 кварталу*» (заг., ВЗ, 12.11.2021). А для позначення небажаних дій щодо харківського авіапідприємства, які, ймовірно, призведуть до його закриття або розкрадання активів, вжито лексему евтаназія, яка за словником визначається як «цілеспрямоване пришвидшення смерті невиліковного хворого з метою звільнити його від страждань» [3, с. 198], пор.: «*Тиха евтаназія: на Харківському авіапідприємстві виступили проти плану Верховної Ради з приватизації*» (заг., УМ, 12.11.21). Втім, медична лексика інколи вживається і у прямому своєму значенні для номінування негативних процесів, що відбуваються у суспільстві, напр.: «*Від зливи негативних новин українців усе частіше охоплює депресія*» (ВЗ, 11.11.2021). За словником лексема депресія має таке значення: «хворобливий стан пригломшеності, пригнічення, скорботи» [3, с. 171].

У текстах суспільно-політичного спрямування активного вияву набувають лексеми з негативним значенням: недієздатність «нездатність до діяльності» [СУМ, 5]; катівня «місце тортур, катувань у в'язниці тощо» [СУМ, 4, с. 119]; ізгой «у Київській Русі – людина, що вийшла зі свого колишнього суспільного стану у зв'язку з викупом із холопства, розоренням і т. ін» [СУМ, 4, с. 13]; ділок «той, хто спритно веде справи, переважно комерційні, вдаючись до будь-яких засобів для досягнення мети» [СУМ, 2, с. 305], пор.: «*Євросоюз демонструє свою недієздатність перед реальною проблемою*» (УМ, 12.11.21); «*Спливає кров'ю: мати рятувала сина й сама потрапила в катівню окупантів*» (заг., ГПУ, 11.01.2022); «*Ломаченко став ізгоєм. Українця всі ігнорують*» (заг., Сьогодні, 10.01.2022); «*Резніков і Данілов пригрозили «ділкам»: допомога мігрантам із Білорусі – кримінал*» (заг., УП, 14.11.21).

Часом у газетних текстах натрапляємо на вживання оказіональних та відонімних утворень. Так, для номінування процесів, осіб, які придбали автомобілі з Європи послуговуються лексемою «євробляхер» – той, хто їздить з незмінними європейськими номерними знаками, попри заборону. Тому такі тексти матимуть негативне маркування, напр.: «Для «євробляхерів» закінчилося пільгове розмитнення авто» (заг., УМ, 10.11.2021).

А от коронавірусну хворобу у суспільстві, а тепер вже часто й на сторінках газет, називають «короною», пор.: «Мало «**корони**», то ще й грип атакує. Як борються з інфекцією у Києві» (Сьогодні, 11.11.21, заг.).

Часто журналісти використовують лексему «путінський» аби продемонструвати на скільки Росія залежить від свого президента, Володимира Путіна. Якби дії очільника сусідньої держави не становили небезпеки для нашої країни, то цей відомим не відносився до негативно-оцінної лексики. Однак, з огляду на непрості стосунки між нашими державами, на сторінках преси він ужитий саме з таким значенням. Пор.: «*І нарешті погодиться підписати усі папери, які ще (можливо) не підписав, – аби Білорусь фактично припинила своє існування як суверенна держава, ставши частиною **путінської Росії**...*» (ВЗ, 10.11.21).

Значного вияву набувають лексичні одиниці іншомовного походження із негативним значенням. Часто саме за їх допомогою описують діяльність сусідньої країни та її очільника чи ставлення інших демократичних країн, напр.: «Лідер опозиції озвучив план дій, аби не допустити міграційної кризи, яка є частиною гібридної **агресії** Кремля» (заг., ВЗ, 11.11.21); «У зв'язку з погіршенням ситуації з міграційною кризою та російською **агресією** міністр внутрішніх справ Денис Монастирський заявив, що Україна має намір побудувати на кордоні з Білоруссю та Росією стіну, довжина якої становитиме 1 тис. кілометрів» (ДТ, 12.11.21); «Нова ера **репресій** Путіна приведе до жорсткої конфронтації Кремля із демократичними кра-

їнами» (ДТ, 12.11.21, заг.); «Служба безпеки України викрила агента російської військової розвідки, який спланував серію **терактів** на Одещині, повідомили в СБУ» (ДТ, 11.01.2022); «США готують жорсткі **санкції** проти Росії, – ЗМІ» (заг., ВЗ, 09.01.2022).

Так, лексема агресія тлумачиться як «неспровокований збройний напад однієї держави на іншу з метою загарбання її території, ліквідації або обмеження її незалежності» [3, с. 17]. Відомо, що російські війська декілька останніх років перебувають на території України, а отже таке повідомлення має негативну оцінку.

Лексемою репресія описують «захід державного примусу, покарання» [3, с. 470], а отже використання її щодо дій Володимира Путіна надає негативною оцінку останньому.

Теракт – «це застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини» [3, с. 534]. Коли говорити про вчинення таких дій зі сторони російських агентів – повідомлення набуває особливо яскравого негативною маркування.

Аби зупинити дії Росії, деякі європейські країни застосовують до неї санкції «заходи впливу, покарання за порушення закону» [3, с. 482]. Для прихильників цієї країни та її дій ця новина дійсно може мати негативну оцінку.

Висновки і пропозиції. Отже, публіцистика початку ХХІ сторіччя характеризується активним використанням лексики з негативною оцінкою для надання газетним текстам відповідного забарвлення. Переважно, такі лексичні одиниці вживають у суспільно-політичних текстах, для характеристики політичних діячів нашої країни та ситуації в ній в цілому. Безумовно, використання негативно-оцінної лексики має значний вплив на свідомість читачів, оскільки викликає відповідні настрої і ставлення до текстів повідомлення, проте часто така лексика порушує норми української мови.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы. 3-е изд., стер. М. : Едиториал УРСС, 2003. 383 с.
2. Бацевич Ф. С., Космеда Т. А. Очерки по функциональной лексикологии : монография. Львов : Світ, 1997. 392 с.
3. Бибик С. П. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / за ред. С. Я. Єрмоленко. Харків : ФОЛЮ, 2006. 623 с.
4. Бибик С. П. Усна літературна мова в українській літературі повсякдення. Ніжин : Видавництво «Аспект-Поліграф», 2013. 589 с.
5. Гуйванюк Н. В., Агафонова А. М. Антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ (на матеріалі авторизованих конструкцій сучасної української мови). Чернівці : Рута, 2001. 56 с.

6. Коваленко Б. О. Стилiстично занижена лексика в мові сучасної української публіцистики : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Кам'янець-Подільський, 2002. 182 с.
7. Маркелова Т. В. Семантика и прагматика средств выражения оценки в русском языке. Филологические науки. 1995. № 3. С. 67–79.
8. Навальна М. І. Динаміка лексику української періодики початку ХХІ ст. : монографія. К. : Інститут української мови; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. 328 с.
9. Словник української мови: в 11-ти т. Київ : Наук думка, 1970–1980. Т. I–XI.
10. Соловій У В. Оцінно-образна номінація у структурі художнього тексту (на матеріалі української «малі прози» кінця ХІХ – початку ХХ століття) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2003. 24 с.
11. Ставицька Л. О. Український жаргон : словник. Київ : Критика, 2005. 494 с.
12. Стишов О. А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі мови засобів масової інформації) : монографія. К. : Вид. центр КНЛУ, 2003. 388 с.

Kaluzhynska Yu. V. FUNCTIONING OF NEGATIVE EVALUATION VOCABULARY IN NEWSPAPER TEXTS OF SOCIO-POLITICAL TOPICS

The globalization of information processes, the emergence of a number of new media has led to the fact that the center of creation of modern Ukrainian literary language in the XXI century. moved to journalism, which became an operational, dynamic carrier and product of public opinion.

Based on the analysis of newspaper periodicals, the use of negative vocabulary to characterize socio-political processes, figures and states that take place at the present stage is considered. The concept of pejorative vocabulary and its functioning in newspaper publications is covered. It is established that the vocabulary with a negative evaluation acquires the most active expression in socio-political texts.

It was found that evaluation is the most important intentional category of journalistic discourse, through which the addressee convinces the addressee of certain set goals, and that it is closely related to pejorative vocabulary, as the latter is designed to provide a certain evaluation of certain events, facts or persons. The concept of evaluation is certainly an important part of the picture of the world of individuals, representatives of certain social groups and entire nations, because all events and facts of the surrounding reality are perceived as positive, neutral or negative depending on established norms, rules and personal beliefs. The category of evaluation largely determines the communicative intention of the speaker and the general content of the message.

In order to create a specific emotional color and give the texts an appropriate evaluation, mostly negative, journalists actively use slang vocabulary and tokens with figurative meaning with a negative evaluation. It is established that the use of vocabulary with a negative evaluation not only creates expressive and emotional moods, but also sometimes violates the norms of the literary norm.

Key words: *negative evaluation, evaluation, pejoratives, vocabulary of negative evaluation.*